

Բարոյական և քաղաքական տնտե-
սութիւն:

(Տես երես 129:)

ՄԵՏԱՍՏՆԵՐՈՐԴ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Մարդկանց վերաբերութիւնները փոփոխակի
մեկմեկու ծառայելուն վրայ կը կայանան:

Միւրըպոյի մէջ բան մը չէր հանդի-
պած գրեթէ ամենայն աշխատութեանց
դադրելէն ետքը. ամենայն ոք իրենց
կարողութեանը համեմատ փութացեր
էին օգնելու այն ընտանեաց՝ որք սա-
տիկ նեղութեան մէջ ինկած էին գոր-
ծատանց փակուելովը: Բարեկեցիկ կա-
լուածատէրերէն վալքուր, Տիւրրէ,
Տիւրուր, Ռափոյ, Պէրդրան առատ
պարգևաց հետ զոր կը բաշխէին կամ
ժողովրդապետին ձեռքով բաշխել կու
տային, նաև մեծագոյն օգնութիւն
մ'ալ կ'ընէին որ է աշխատեցնելը: Ժա-
մանակին պարագան պատեհ համա-
րելով իրենց կալուածոցը վրայ, աշխա-
տութիւններ ընել կու տային, որոնց ու-
րիշ ատեն անշուշտ ձեռք չէին զարներ:
Ըստ խորհրդոյ Տիւրրէի և առաջար-
կութեան վալքուրի հասարակութիւնը
հաւաներ էր շատ ատենէ 'ի վեր մոտ-
ծուած և ընչից նուազութեան համար
ձրգձրգուած աշխատութեանց կատա-
րումն տալ: Յետին կարօտութեան մէջ
եղող գործաւորքն ալ իրենց ճարտա-
րութեամբը վաստակի յաջող գումար մը
ունեցան:

Տարակոյս չիկայ որ իրենցմէ շատին
համար շատ ծանր էր անսովոր և նուազ
դնով աշխատութեան մը ձեռք զարնել:
տակայն երջանիկ կը համարէին զիրենք
այն դժուարին պարագայից մէջ զբա-
ղանք գտած ըլլալուն համար, որով գո-
նեա իրենց ընտանեաց հացը կը ճա-
րէին. փորձով կը սկըսէին հասկընալ
Տիւրրէի խօսքին ճշմարտութիւնը թէ
թշուառ ժամանակի մէջ աղքատները
հարուստներուն յաւելուածիւքը կ'օգ-

տուին: Եթէ ոմանք երբեմն մեղադրեր
էին հարստութիւնը՝ ողջամիտք կը յար-
գէին անոր օգտակարութիւնը:

Սակայն ցորենին գինը տակաւին
բարձր էր. նախընթաց աղմուկները ա-
ւելի սուղնալուն պատճառ եղեր էին.
այնպէս վախ մը ձգեր էին ամենուն
սրտին մէջ, որ երկու տօնավաճառ ի-
րար վրայ՝ ոչ ոք համարձակեցաւ ցորեն
տանելու. բայց որովհետև ոստիկանու-
թիւնը վերջապէս հանդարտութիւն պատ-
ճառեր էր, երրորդ տօնավաճառին քա-
նի մը սայլ երեցան, և չորրորդին քիչ
մ'աւելի: Ցորենի նուազութեամբ սուղ-
նալու վախը Գաղղիոյ ուրիշ կողմերէն
եկած լուրերով բարեբաղդաբար փա-
րատեցաւ. առատ ցորեն կը հասնէր
Ռուսաստանէն, և շատ աւելի կը սպա-
սուէր նաև Ամերիկայէն. ալ ապահով
էին ինչուան առաջիկայ տարւոյն հունձ-
քը բաւեցնելու:

Տիւրրէ չէր պակսեր իր ամեն խօ-
սակցութեան սկիզբը ունկնդրաց սիր-
տը հանդարտեցնող լուրեր հաղորդե-
լու, որոնք շուտ մը բոլոր աւանին մէջ
կը տարածուէին: Շատ մը ցորեն եկած
ըլլալը պատմելէն ետքը՝ որով կը յու-
սացուէր թէ շուտ մը հացին գինը նուա-
զի, իր խօսակցութեանց նիւթոյն մէջ
մտաւ:

— Տեսանք, ըսաւ, որ աշխատու-
թիւնն հարստութեան աղբիւր է. մարդս
աշխատութեամբ սեպհական ինչք կ'ու-
նենայ. և աշխատութիւնն է ամենայն
ստացուածք տուողը. ուրեմն աշխա-
տութեան վերաբերեալ խնդիրները մե-
ղի համար շատ կարևոր են, և այս նը-
կատմամբ պիտի խօսինք այս նիւթոյս
վրայ. և նախ թէ ինչպէս կ'աշխատին
մարդիկ:

— Ձեռքով ու բազկօք, վրայ բերին
հանդիսականներէն շատերը:

— Ոչ միշտ, բարեկամքդ իմ. հիմա
կը տեսնէք: Բեռնակիրը, քարակոփը,
երկաթագործը, փայտահարն ու ջուլ-
հակը իրենց մարմնոյն դնդերներովը
կ'աշխատին. բայց խնդիրներ պաշտպա-
նելու համար օրէնսդիտութիւն սորվող

փաստաբանը, հիւանդութեան մը նը-
շաններուն վրայ միտք հոգնեցնող բժիշ-
կը ինչպէս առջին առնելը իմանալու
համար, մեքենայ մը քալեցնելու հա-
մար պէտք եղած շոգւոյն ուժը հաշուող
ուսումնականը՝ մտօք կ'աշխատին, և
այս աշխատութիւնը թէպէտ ձեռագոր-
ծական աշխատութեան չինմանիր՝ սա-
կայն ոչինչ նուազ դժուար է: Օրինակի
համար՝ ահաւասիկ Հռայմոնտ, որ ձեռք
շաշխատիր՝ ինչպէս ձեր մէջէն շատերը,
և սակայն տղաքնիդ կրթելու համար
նուիրած ըլլալով ինքզինքը՝ իմ գիտ-
ցած արուեստներուս մէջ ամենէն դը-
ժուարինն է ըրածը, և որուն համար
որչափ ալ իրեն շնորհակալ ըլլանք բա-
ւական չէ: Ուրեմն կ'աշխատի մարդս
ամեն անգամ որ մարմնով կամ մտօք
կը ճգնի:

Սակայն որպէս զի աշխատութիւնն
այս անուան արժանի ըլլայ՝ պէտք է որ
օգտակար վախճան ունենայ և աշխա-
տողին կամ այլոց բանի մը ծառայէ:
Հրացանն ուսը զարկած վազվրդող որ-
սորդը թէպէտ և սաստիկ կը հոգնի՝ բայց
շաշխատիր. երբեմն ալ մարդս աշխա-
տութիւն մը կ'ընէ անձին համար օգ-
տակար՝ բայց այլոց ֆնասակար, ինչ-
պէս սուտ ստակ կոխողը. այլ 'ի բայ
առեալ քանի մը դժուարագէտ և ե-
ղեռնաւոր զարտուղութիւնքը՝ աշխա-
տութեան վախճանը միշտ բարեգործել
է մարդկութեան:

Որովհետեւ աշխատութիւնը պէտք է օգ-
տակար վախճան մ'ունենայ՝ ուստի կու-
րուեսալ աշխատութիւն է այնպիսի բան
մ'ընելու համար եղած աշխատութիւն որ
առանց ճգանց ալ կրնայ ըլլուիլ. այս-
պէս՝ ցորեկ ժամանակ փեղկերը փակել
և արևու լուսոյն տեղ կանթեղի կամ
կաղի լոյս գործածելն յիմարութիւն է:
Ինչ որ կարելի է առանց նեղութեան
ընել՝ մեծաւ ծախիւք ընելը կորուստ է
աշխատութեան. յար և նման է այսմ
նաև այն մարդուն ըրածը՝ որ կարենա-
լով 500 հազարակրամ մէկ անգա-
մուան մէջ սայլով փոխադրել կը յամա-
ռի բազկօքը կրել քսան անգամ երթեւ-

կելով, իւրաքանչիւր անգամուն 25 հա-
զարակրամ տանելով. այնպիսին ոչ
թէ կ'աշխատի՝ այլ ողորմեաբար կը
տանջուի:

— Բայց խեղճի դէմ բան է, ըսաւ
Միքայէլ. ասանկ բան մտածող չիկըր-
նար ըլլալ:

— Այս բանս խեղճի դէմ կը համա-
րիս, Միքայէլ, և իրաւունք ունիս.
սակայն շատ մարդկանց զաղափարն
ասանկ է, և նախ քուկդ. քիչ ետքը կը
ցուցնեմ, հիմա շարունակենք. մեզի
պէս կրթեալ ընկերութեան մէջ ամե-
նայն ոք որ ընկերութենէն կ'օգտուի
պէտք է որ աշխատելով փոխադարձ
հատուցումն ընէ ընկերութեան:

— Արդ հարուստներն որ չեն աշխա-
տիր՝ իրենց պարօքէն կը պակսին, ը-
սաւ Լէոնարտոս բարձրաձայն. ես ար-
դէն ըսեր եմ:

— Շատ առաջ չերթանք, Լէոնար-
տոս. նախ մէյմը որ շատ քիչ հարուստ
կայ բոլորովին պարապորդ. սակայն ըլ-
լալն ալ՝ չըլլալն ալ խնդրոյն տարբե-
րութիւն չիբերեր: Ըսէ ինծի. եթէ աշ-
խատութեամբդ ապագայ հանգչելու
նիւթ մատակարարես քեզի, իրաւացի
կը համարիս որ այն ատեն աշխատող-
ները դան քու դատարկ կենալդ երեսդ
զարնեն և ըսեն թէ դու այլոց դոյքը
կ'ուտես:

— Յայտնի է թէ ոչ. վասն զի ես ըրած
ծախքս աշխատութեամբս չահած եմ:

— Աղէկ ուրեմն. այս է հարուստնե-
րուն ալ վիճակը, կամ վաստակած են
հարստութիւննին և կամ ծնողացմէ ա-
ռած են. մէկ կամ միւս դիպուածին
մէջ ալ կանխաւ վճարած են իրենց
պարտքը անձամբ կամ իրենց հօրը ձեռ-
քով, վասն զի հարստութիւննին իրենց
կամ իրենց նախորդացը աշխատութե-
անայմունքին մնացորդն է. ասիկա պէտ-
քը չէ անտեսել. չիմոռնանք նաև թէ
աշխատութիւն կայ մտաց, աշխատու-
թիւն ալ կայ ձեռաց, երկուքն ալ հա-
ւասարապէս օգտակարը ընկերութեան
որ թէ 'ի միոյն և թէ 'ի միւսոյն կը
շահի:

Մարդս ամեն տեսակ կարօտութիւն ունի և առանց նեղութեան և ոչ մէկն ասոնցմէ կրնայ լեցընել. կարօտութիւնը գոհ ընել ըսելը՝ վայելք ըսել է, վասն զի մարդս կը վայելէ ամեն անգամ որ իր պիտոյքը կամ փափաքը կը հաճեցընէ. ուրեմն պէտք է որ մարդս որ և իցէ կերպով գնէ իր հաճոյքը կամ վայելքը. բայց կը ջանայ կրցածին չափ նուազ գին տալ. և այս փափաքէս կը յառաջագային աշխարհքիս վրայ եղած ամենայն զարգացմունք:

Գիտենք որ եթէ ամեն մէկերնիս ստիպեալ ըլլայինք անձամբ ամեն բան ընելու և ամեն վայրկեան աշխատութենէ աշխատութիւն անցնելու՝ անտանելի նեղութիւն կը կրէինք, և ոգեսպառ ըլլալով հանգերձ՝ շատ խեղճ պիտի ապրէինք, շատ խեղճ բնակութիւն և հագուստ պիտի ունենայինք: Բայց որովհետեւ ամենայն մարդիկ մի և նոյն պէտքըն ունին, մէկուն համար օգտակար եղածը՝ այլոց համար ալ նոյնպէս օգտակար է. արդեթէ մէկը բան մը իրեն համար պէտք եղածէն աւելի շինած է, և եթէ մի և նոյն ժամանակ ուրիշներ ալ իրենց պէտք եղածէն աւելի ուրիշ քանի մը բաներ շինած են, ասոնցմէ ամեն մէկը իր աշխատութե՝ արդեանց մէկ մասը կը փոփոխէ այլոց աւելցուք մասին հետ. այս ըրածնին փոխանակութիւն է և փոփոխակի մէկմէկու ծառայութիւն ընել:

Իսկոյն ըմբռնեցին մարդիկ որ մէկ բանի վրայ աշխատելը չհաւոր է, վասն զի այնու ամենայն պէտքերնին կրնան լեցընել փոխանակութեամբ: Բայց բոլորովին մէկ բանի վրայ միայն աշխատելով, ամեն մէկը բազմութեան ըրածէն՝ որ ուրիշ բաներու ալ կը զբաղին, շատ աւելին կ'ընէ. այս հնարագիտութեամբ ամենքը աւելի արդիւնք յառաջ կը բերեն և աւելի ալ նիւթ կ'ունենան փոխանակելու. ուրեմն ամենքն իրենց աշխատութեանը համար աւելի հաճութիւն կամ վայելք կ'ունենան: Ուստի փոխանակութիւնը պատճառեց զքաժանոշմն աշխատութեան, որ կը դիւ-

րընցնէ և կը շատցընէ փոխանակութիւնը, և որչափ փոխանակութիւնը կը շատնան՝ ամեն մարդուն վայելքն ալ կը շատնայ: Բաժանումն աշխատութե, փոխանակութիւնը վաճառուց, դիւրամեր պիտոյքն հոգալ, ասոնք ամենն ալ կապուած են մէկմէկու հետ:

— Բայց, ըսաւ Վիէոլէն, հրամանքդ փոխանակութեան վրայ կը խօսիս՝ մինչդեռ մարդիկ շատ քիչ անգամ իրարու հետ փոխանակութիւն կ'ընեն. ընդհակառակն անդադար կը գնեն ու կը ծախեն:

— Ի՛նչպէս կարելի է, ըսաւ Մենդերէաս. ես որ գործաւոր եմ կ'աշխատիմ ու բան չեմ ծախեր. իսկ գնելու՝ ըսածիդ չափ ստէպ առիթ չեմ ունենար, մանաւանդ հիմակուան ժամանակս:

— Երկուքնիդ ալ իրաւունք ունիք և չունիք, պատասխանեց Տիւրրէ: Դիտեցէք որ ես սկըսայ ըսել թէ մարդիկ մէկմէկու ծառայութեամբ կը փոխանակեն. ըսածս աւելի հասկանալի ընելու համար ապրանք փոխանակելու վրայ խօսեցայ, վասն զի մարդիկ բուն անկէ սկսան. բայց աւելի ճշդիւ խօսելու համար ըսենք թէ մարդիկ ծառայութիւն կը փոխանակեն մէկմէկու:

— Սակայն ինձի կ'երեւայ թէ՝ վրայ բերաւ Վիէոլէն, այս բանս ըստ ամենայնի ճշմարիտ չէ. երբոր ես ձուլածոյ ապրանք գնելու համար զարբնոց կու գամ և անոնց տեղ աղուորիկ աղուորիկ ստակներս կը փոխանակեմ՝ ինձի կ'երեւայ թէ Պլոնտոյի ծառայութիւն մը կ'ընեմ առանց հատուցման, վասն զի կրնայի ուրիշ տեղ ալ երթալ:

— Եւ ես, ըսաւ Տիւրուր, երբ հերկագործ մը կը վարձեմ, միթէ ես չեմ ծառայութիւն ընողը՝ քան թէ ինքը:

— Երկուքնիդ ալ կը սխալիք: Ըսէ ինձի, Վիէոլէն, ինչո՞ւ համար ձուլածոյ ապրանք կը գնես:

— Ինձմէ գնողներուն ծախելու համար:

— Իսկ դու, Տիւրուր, ինչո՞ւ համար հերկավար մը կը բռնես:

— Երկիրներս մշակելու համար, առանց ըսելու ալ կ'իմացուի:

— Ուրեմն եթէ դու, Վիէոլէն, ձուլածոյ կամ երկաթի ապրանք կը գնես՝ ըսել է թէ պէտք ունիս, և Պլոնտոյ ծառայութիւն մը կ'ընէ քեզի ճարելով: Եւ դու, Տիւրուր, եթէ մաճակալ մը քու ծառայութեանդ կ'առնուս՝ ըսել է թէ պէտք ունիս և չես ուզեր անձամբ բանիլ երկիրներդ. ուրեմն կլօղիտս քեզի կը ծառայէ և քու տեղդ բանելով աղէկութիւն կ'ընէ քեզի:

— Բայց թէ որ ես կլօղիտս բռնած չըլլայի ուրիշ մը բռնած կ'ըլլայի և իմ երկիրներս հաւասարապէս մշակուած կ'ըլլային:

— Այնպէս է, ուրիշ մը պիտի ծառայէր բանեցնելու՝ ահաւասիկ տարբերութիւնը. եթէ կլօղիտս բռնեցիր՝ կը ճանչնայիր որ համետ աշխատասէր մէկն է ու խման չէ. աղէկ ծառայեց քեզի պէտքդ լեցընելով, ինչպէս որ դու ալ աղէկութիւն մ'ըրիր իրեն շինքը բռնելով: Ըստ այսմ, Վիէոլէն, կրնայիր գործիքներդ ուրիշ տեղէ գնել. եթէ Պլոնտոյէն գնեցիր՝ ըսել է թէ դիւրագոյն համարեցար իրմէ առնուլ քան թէ հեռուէն բերել տալ: Ո՛ր և իցէ կերպով՝ գործիքի պէտք ունէիր, և Պլոնտոյ որ գործիք կը շինէ՝ ծախելու պէտք ունի. երկուքնիդ ալ մէկմէկու աղէկութիւն ըրիք՝ դու իրեն վաճառքը գնելով և ինքը քեզի ծախելով: Իսկ դու, Անդրէաս, կարծես թէ բան չես ծախեր:

— Յայտնի է. ես, զիտես, ամենևին տուրեառութիւն չեմ ընել:

— Իրաւ է. բայց ի՞նչ կ'ընէիր գործատուն եղած ժամանակդ:

— Կ'աշխատէի, ամենքը զիտեն:

— Ի՞նչ վարձք կ'առնուիր աշխատութեանդ փոխարէն:

— Ստակ. թէպէտ և ուզածիս չափ չէին տար:

— Ուրեմն ստակ կը վճարէին աշխատութեանդ համար Վիէոլէնի և Պլոնտոյի պէս, թէպէտ և իրենք ալ քեզի պէս կը համարին թէ իրենց վաճառուցն

համեմատ չէ առաճին: Եթէ Պլոնտոյ երկաթ կը ծախէ՝ դու ալ աշխատութիւնդ կը ծախես. ահաւասիկ տարբերութիւնը. բայց երկուքնիդ ալ ծախող էք:

— Ըստ այսմ, վրայ բերաւ լէոնարտոս, աշխատութիւնը վաճառք մ'է և գործաւորն այլոց նման վաճառական, այսու տարբերութեամբ որ իրեն վաճառքն աշխատուելիք է, փոխանակ պատրաստ վաճառուց: Բայց զիտեն, Տիւրրէ, ինչպէս կ'ախորժիմ իրաց վրայ այս կերպով մտածել: Ինչքն 'ի բաց առեալ, ընդ մէջ տեսարց և գործաւորաց տարբերութիւն չիկայ:

— Շատ իրաւացի է ըսածդ, լէոնարտոս. բայց մարդիկ ցաւալի սովորութիւն մ'ունին որ բառից վրայ կանկ կ'առնուն, փոխանակ 'ի խորս իրաց մտնելու: Նաեւ շատ անգամ գործաւորը անմտածողութեամբ իրենց կերպերովն ու խօսակցութեամբը՝ զոր կարծես թէ երբեմն կոպտացնել կը ջանան, այս սխալ գաղափարները կ'ընտանեցնեն, զրեթէ կարծել տալ ջանալով որ տարբեր քաղաքացի ոց ցեղէ մ'են, մինչդեռ զպրոցաց մէջ առած կրթութեամբ և դաստիարակութեամբ կրնային զիւրաւ այնպիսի կերպ և այնպիսի խօսակցութիւն մ'ունենալ որ ըստ ամենայնի զիրենք հաւասարեցնէր բարեկեցիկ մարդկանց հետ: Ներեցէք անցողաբար ըսելու ձեզի, բարեկամքդ իմ, թէ չէք կրնար կարծել սրչափ կը վնասէք ձեր վիճակին աղէկնալուն այս գէշ սովորութիւնները վրանիդ կրելով:

Բայց մեր նիւթոյն դառնալով կ'աւելցընեմ որ զձեզ բարձրացնող մտածութիւններէն մէկն ալ պէտք է ըլլայ այն որ տեսարք և գործաւորը փոփոխակի մէկմէկու ծառայութիւն կը հատուցանեն: Եթէ, օրինակի համար՝ երբ գործատունը կը բանի, լընուար գործաւորաց պէտք ունի աշխատութիւնը հասցընելու համար, դուք ալ աղբերու համար աշխատելու պէտք ունիք. ուրեմն լընուար ձեզի աղէկութիւն կ'ընէ գործ տալով և դուք ալ փոխադարձ աղէկու-

թիւն կ'ընէք իր աշխատութիւնն ընելով :

Կրնայի մարդկութեան ամեն վիճակները մէկիկ մէկիկ առջննիդ պարզել և ցուցնել որ ամենայն դործոց մէջ ծառայութեան փոխանակութիւն կայ : Այսպէս, երբ դժուարին պարագայի մը մէջ կ'երթաս փաստաբան մը կը զբոսնես ու քեզի խորհուրդ կու տայ որով խնայողութիւն կ'ունենաս կամ դատ մը կը վատըկիս, ծառայութիւն է ըրածը : Հիւանդացար, բժիշկ կը կանչես, կը քննէ ու հիւանդութեանդ պատճառը կ'իմանայ և դարման մը կը յանձնէ, որով կը բժըշկուիս, ծառայութիւն է ըրածը . բայց դու ալ փոխադարձ իրենց ծառայութիւն կը հատուցանես . վասն զի իրենք այն արուեստներն ընտրած են եկամուտ ստանալու համար, և անոնք որ իրենց դիմելու վստահութիւն ունին՝ տուած վճարը մինչև ծառայութիւն կ'ընեն անոնց :

Աղէկ քննեցէք և կը տեսնէք որ յամենայնի փոխանակութիւն ծառայութեանց կայ . սխալեցնողը ծառայութեանց զանազան կերպերով ըլլալն է : Իսկ մարդկանց ըրած ամենայն դործառնական ծառայութիւնները յետագայ այս չորս տեսակաց մէջ կը բովանդակին .

Տալ՝ որպէս զի մեզի ալ տաւ .

Տալ՝ որպէս զի մեզի համար ընեն .

Ընել՝ որպէս զի մեզի ալ տաւ .

Ընել՝ որպէս զի մեզի համար ընեն :

Տալ՝ որպէս զի մեզի ալ տաւ, խառնութեանին դիպուածին մէջ է, որ մէկ վաճառքին տեղ ուրիշ տեսակ վաճառք կու տայ, և կամ ստակ առնելով, որ նոյնպէս վաճառք է՝ ինչպէս պիտի տեսնենք . ասիկա ապրանքի փոխանակութիւն է : Այս դիպուածին մէջ կը բովանդակուի ինչ որ սովորաբար ծախելու գնել և կամ տուրեւառ կ'ըսուի :

Տալ՝ որպէս զի մեզի համար ընեն՝ այն դիպուածին մէջ է երբ ծառաներ ու գործաւորներ կը բանեցնենք . տէրը ստակ կը վճարէ անոնց և մասամբ բնա-

կան վճարմունք է ըրածը, իրենց բնական հարան ու կերակուր տալովը, և իրեն համար կ'աշխատին : Այս է տերանց դիպուածը նկատմամբ ծառայից և գործաւորաց . աշխատութեան տեղ ստակ կը փոխանակեն :

Ընել՝ որպէս զի տաւ մեզի՝ առաջնոյն հակառակն է . ծառայից և գործաւորաց վիճակն է որ ռոճկի համար կ'աշխատին . ստակի տեղ աշխատութիւն կը փոխանակեն :

Ընել՝ որպէս զի մեզի համար ընեն՝ այն սակաւագէտ դիպուածն է որ մէկու համար աշխատութիւն մը կ'ընենք փոխանակ ուրիշ աշխատութեան մը՝ որ մեզի համար պիտի ընէ : Քննեցէք մարդկանց ըրած աշխատութեանց ամենայն տեսակները, և կը տեսնէք որ ամենքն ալ այս չորս դասակարգութենէն մէկուն կամ միւսոյն կը վերաբերին :

— Կ'իմանամ, ըսաւ ան ատեն Միքայէլ, որ ամենայն դործը ծառայութեանց փոխանակութիւնք են . սակայն չեմ գիտեր թէ ինչ դասակարգութեան մէջ կը մտնեն փաստաբանին և բժշկին ծառայութիւնները՝ որոնց վրայ կը խօսէիր քիչ մը առաջ :

— Անոնց դասուն մէջ՝ որ կ'ընեն որպէս զի իրենց ալ տրուի, կամ ուրիշ կերպով՝ կ'աշխատին որպէս զի շահին : Այսպէս փաստաբանն ու բժիշկը օրէնսդիտութիւն ու դատ պաշտպանել կը սորվին, բժշկութեան արուեստ և մարդկային մարմնոյն կազմութիւնը, դատաստանի մը մասերուն վրայ կը թուութիւն կ'ընեն և կամ մէկու մը հիւանդութեանը վրայ, որպէս զի իրենց աշխատութեան փոխարէն վարձքերնին առնուն :

— Պէտք է խոստովանիլ, վրայ բերաւ Միքայէլ, թէ շատ անգամ ըրած աշխատութիւնին տրուած ստակին համեմատութեամբ մեծ բան մ'ըսել չէ :

— Բայց, Միքայէլ, երբ դու նօտարին, փաստաբանին կամ բժշկին կը վճարես՝ ոչ միայն հատուցմունք կ'ընես փոխարէն այն աշխատութեան որ կ'ընեն գործ մը տեսնելով քեզի համար կամ խոր-

հուրդ մը տալով, այլ կը վճարես նաև 15 կամ 20 տարուան աշխատութեան տեղ, որ իրենց ծնողաց մեծամեծ ծախիւքն ըրած են, և անդադար սորվելով հոգնելնուն համար, որպէս զի պէտք ունեցած ժամանակդ պատրաստ ըլլան ծառայելու քեզի: Լաւագոյն ապացոյց պէտքի ժամանակ իրենց ծառայութեանցը սուղ չըլլալուն այս է՝ որ ծանր առթի մէջ զոհ չենք ըլլար մէկ փաստաբանով կամ մէկ սովորական բժշկով. ամենէն աւելի անուանին որուն վրճարքն ալ մեծագին է՝ սուղ չերևար, երբ կեանքն կամ բախտը անկէ կախումն ունին:

Նոյնպէս է նաև, բարեկամդդ իմ, իմաստնոց, շինուածագիտաց, արդարութեան պաշտօնէին նկատմամբ, հասարակաց շահը խնամող հոգաբարձուին նկատմամբ, քահանային՝ որ կրօնից պաշտօնեայ է և բարուց պահպանութեանը կը հսկէ, և դատաւարակին նրկատմամբ որ ամենամեծ ծառայութիւն կ'ընէ մեզի կրթութիւն տալով. ասոնք ամենն ալ այն դասակարգութեան մէջ կը մտնեն որ կ'ընեն՝ որպէս զի տրուի իրենց:

Ամենքը մեզի համար կ'աշխատին. և եթէ մենք չենք տեսներ զիրենք հողուն կամ արուեստանոցի մը վրայ կընալ, սակայն տարիներով սորվեր մտածեր են, ճակատնին զրեանց վրայ խոնարհած, և շատ անգամ երբ մենք կը հանգչինք՝ իրենք հսկելու և մտածելու հետ են թէ ինչպէս կրնան զմեզ աւելի ուսեալ, աւելի բարոյական ընել, մեր ապահովութիւնը հաստատելու և բարեկեցութիւննիս շատցընելու իրենց զբոլածններովը, խորհուրդներովը և նորանոր գիւտներով ու հնարիմացութիւններով: Իրենց ծառայութիւնները՝ թէպէտև երբեմն անձանթ, սակայն կարևորագոյն են մարդկութեան համար, վասն զի չեն չափաւորուիր քանի մը անհատով՝ այլ առ բովանդակ ընկերութիւն ուղղուած են: Նաև այս ծառայութիւններն այնպէս են՝ ի բնէ որ շատ դժուար կ'ըլլայ ամեն անգամ վճարելով

հատուցումն ընել. ուստի որովհետև ընդհանուր ընկերութեան համար շահաւոր են, Տէրութիւնը հատուցումն կ'ընէ հասարակաց առձեռն պատրաստած գրամովը: Ո՛ր և իցէ կերպով՝ Տէրութեան մեր անուամբը իրենց տուած թոշակը իրաւացի հատուցումն է մասնական ծառայութեանց որ կ'ընեն անհատից կամ ընդհանուր ծառայութեց որոնցմէ ընկերութիւնը կը շահի:

— Ըստ այսմ, վրայ բերաւ Մոքոր՝ գործունեայ մէկը, իրենց ըրածն ալ կը նմանցընես գործաւորաց և ծառայից:

— Տարակոյս չիկայ. և կարծեմ թէ այս բանս զձեզ ինծի չափ չինուաստացընէր: Ամենայն մարդիկ կ'աշխատին այլոց համար և իրենց աշխատութեան վճարք կը տրուի. ծառայութիւն կ'ընեն և աւելեալն ճառայոյշիւնն արժանաշոր է ռոճկի: Բժշկին և օրէնագիտին վարձքը, քահանային, ուսուցչին, պաշտօնակալին և ատենակալին ընդունած հատուցումը իրենց ռոճիկն են, գործաւորին և ծառային շաքաթչէքին և ամրաչէքին նման. անունը իրին տարբերութիւն չիբերեր: Չիմոռնանք նաև որ միշտ ծառայութեց փոխանակութիւն կայ:

— Բայց այս փոխանակութեան մէջ, ըսաւ Միքայէլ, միթէ ընդունածնէս աւելի չէ տուածնիս:

— Չեմ գիտեր, Միքայէլ, և ոչ որ պէտք ունի ասոր վրայ զբաղելու: Մէկը պէտք ունի աշխատելու և կ'երթայ կը դտնէ այնպիսի մէկը որ աշխատցընելու մարդ կ'ուզէ. մէկ ուրիշ մը ծախու վաճառք ունի և զանոնք ուղղող դտնել կը փափաքի. ուրիշ մէկ մը ստակ ունի և բանի մը կամ աշխատութեան պէտք ունի զոր ուրիշն կրնայ ընել. ինչ կ'ընեն. կը հաւանին առաջինէն որոշեալ քանակով մը տալու փոխանակ երկրորդ որոշեալ քանակին:

— Բայց չիկրնար ըլլալ որ մէկը իր վաճառքէն կամ ժամանակէն աւելի տայ և ուրիշ մը իրենինէն այնչափ չիտայ:

— Կարելի է, եթէ մէկու մը կարօտութիւնը աւելի ստիպողական է. բայց ինչ կ'ըլլայ եղբր. եթէ փոխանակութիւն կ'ընեն՝ ըսել է թէ երկուքն ալ իրենց շահն ունին. փոխադարձաբար երկուքին համար ալ կ'աժէ մէկմէկու ծառայութիւնը, ապա թէ ոչ փոխանակութիւն չէր ըլլար, վասն զի ազատ են ընելու:

— Սակայն Պ. Տիւրրէ, կրնայ ըլլալ որ իրենցմէ մէկն ազատ չըլլայ. եթէ առաջինը հացի կարօտութիւն ունենայ և փոխանակութեան տալիքը զգեստ ըլլայ, որովհետեւ հացն անհրաժեշտ աւելի կարևոր է քան զզգեստ, պէտք է որ երկրորդէն զրկուի:

— Անշուշտ. բայց հացի ամենամեծ կարօտութիւն ունեցողին՝ երկրորդն ամենամեծ ծառայութիւն ըրած կ'ըլլայ քիչ մը հաց տալով կամ գնելիք քանի մը ստակ, փոխանակ շատ մը տեսակ զգեստներու: Իսկ այն վայրկենէն որ առաջինը կը հաւանի աշխատութիւնը տալու՝ այս է որ կը կարծէ թէ իրեն եղած ծառայութիւնը ազատելով զինքը սովամահ ըլլալէն՝ կ'աժէ հատուցած ժամանակը. ատենօք կրնայ ցաւիլ և տեսնել որ շատ սուղ հատուցեր է. այս բանս արդեւ չէ որ սակարկութեւ ժամանակ մտածած ըլլայ թէ պահանջուած զինք կ'աժէ այն ընդունելիք ծառայութիւնը և ընդունած ըլլայ պայմանները: Վասն զի ծառայութեանց ամենայն փոխանակութեան մէջ մէկն ինչուան այն կէտը կը հասնի որ աւելի կ'ախորժի զրկուիլ բանէ մը քան թէ պահանջուած զինք վճարել. միւսն ինչուան այն կէտը որ աւելի կ'ախորժի այն բանը պահել՝ քան թէ տրուած զինն ընդունիլ:

— Սակայն ինծի կ'երևայ, Պ. Տիւրրէ, որ շատ անդամաժան գին կը պահանջեն ոմանք, մինչդեռ այլք վարպետ գնով կ'ուզեն ծախել:

— Կրնայ ըլլալ. նաև կ'ըսեմ որ այս բանս ստէպ կը պատահի, վասն զի կան անխելք մարդիկ. կան ալ որ իրենց շահը չեն գիտեր, և շատերն ալ երևակա-

յական պէտքեր կը ստեղծեն. և սակայն այս բանս արդեւ չէ որ վաճառման լմննալէն ետքը հաւասարութիւն ծառայութեանց եղած չըլլայ. առանց այսմ՝ վաճառումն չէր ըլլար: Եթէ ես շաքար կամ ձէթ կը վաճառեմ՝ վասն զի ինծի շահաւոր է ծախելը և լաւագոյն կը համարիմ ստակ վաստակիլ, ո՞վ որ ուրեմն իմ շաքարս կամ ձէթս կը գնէ՝ ինծի ծառայութիւն կ'ընէ, վասն զի փոխադարձ ստակ կու տայ որուն պէտք ունիմ. ինքն ալ ստակէ աւելի իմ շաքարիս և ձէթիս պէտք ունի. ուրեմն ես ալ իրեն ծառայութիւն կ'ընեմ ստակին տեղ զանոնք տալով: Նաև ամենայն ոք ընդունած ծառայութեան աժէքին վրայ կը վիճի, և երբ կը հաւանին՝ վաճառումը կը կատարուի: Ուրեմն կայ իրաւոյնէ փոխանակութիւն ծառայութեանց, և նաև այս ծառայութիւնները կ'աժեն. առանց այսմ, կը կրկնեմ, առանց ծառայութեանց հաւասարութեւ՝ փոխանակութիւնը տեղի չունենար:

Վաճառքին կամստակին քանակը որ փոխանակ մեր ուզածին կու տանք, ըստ զանազան պարագայից՝ զորս պիտի քընենք, կը փոփոխի. ինչպէս են զնողին կամ ծախողին պէտքը, փոխանակելիք իրաց քանակը, և կամ վաճառքին տեսակը և աշխատութեան դժուարութիւնը: Բայց միշտ՝ երբ վաճառումը կ'ըլլայ, ըսել է թէ հաւանած են, այսինքն երկու կողմն ալ իրենց շահաւոր համարած են: Կրնան յետոյ ցաւիլ տեսնելով որ սուղ գներ են. կարելի է ալ բռնորովին խաբուիլ. բայց բուն սակարկողաց մտաց մէջ՝ ծառայութիւնը հաւասար աժէք ունէին վաճառման ժամանակ:

— Այս բանս ինծի շատ ճշմարիտ կ'երևայ խորհրդածելով, ըսաւ Պէրդրան, բայց ինչուան հիմա մտածած չէի. միշտ կը կարծէի բան մը գնած ատենս թէ ծառայութիւն մը կ'ընեմ ծախողին, առանց մտածելու որ ես ալ իրեն պարտական էի:

— Իսկ ես, ըսաւ Սոժոն, գործանուցին մէջ գործաւոր մը աշխատեցնելու

առնելով, կը կարծէի թէ ես միայն աղէկութիւն մը կ'ընեմ այնպիսոյն :

— Ես ալ, ըսաւ Անդրէաս, կը խոստովանիմ որ տիրոջ համար աշխատելով մտքէս ամենեւին չէի անցուներ թէ ինքն ալ իր կողմանէ ինծի ծառայութիւն մը կ'ընէր. կը տեսնեմ որ պարտական եմ :

— Այս ամեն բանը, բարեկամդ իմ, անկէ առաջ կու գայ որ մենք աղէկ չենք ըմբռներ որ և իցէ բան : Եթէ մենք մարդկանց հետ վերաբերութիւն ունենալով, փոփոխակի մեր վիճակը մտածէինք, աւելի բարեսիրտ կ'ըլլայինք իրարու նկատմամբ : Ա'լ չիմոռնանք ուրեմն որ ամեն գործերնիս մեր նմանեացն հետ ծառայութեանց փոխանակութիւն են. եթէ աղէկ յիշելու ըլլաք այս ճշմարտութիւնս՝ կը տեսնէք թէ ինչպէս կը փոխէ ու հաճոյական կ'ընէ ձեր վերաբերութիւնները բովանդակ աշխարհի հետ, և ապահով եղէք որ մեր այսօրուան խօսակցութեան ամենամեծ արդիւնքը կ'ըլլայ :

— Շնորհակալ ենք, Պ. Տիւրքէ, պիտի չիմոռնանք, ըսին հանդիսականք՝ և մենքն ցրուելով :

ԹԱՐԷ

Կը շարունակուի :

Մ Ո Ւ Թ Ք Է

Այս մեծանուն և աշխարհահռչակ զօրավարին յաջողամիտ ռազմագիտութեւն արդիւնք են Բրուսիացւոյ 1866-ին Աւստրիական պետութեան բանակաց վրայ տարած անակնկալ ու արագ յաղթանակներն : Բայց իր արդէն հռչակաւոր անունը՝ պատերազմական արուեստին ոգի և հանճար մը ընողը՝ վերջին Գաղղիական-Բրուսական արիւնհանդ պատերազմներովն ու յաղթանակներով եղաւ :

Հելմութ Կարոլոս Բեռնարտ, Մովթքէ պարոնը Մէքլէմպուրկի Կուէվից քաղաքը ծնած է 1800-ին : Առջի բերանը

Տանիմարքայի ծառայութեան մէջ մտնելով, 1822-ին սկսաւ Բրուսիոյ ծառայել. ու քիչ ատենէն ճարտար ու կտրիճ հարիւրապետի մը անուն հանեց. անանկ որ շուտով զինուորական աստիճաններու մէջ յառաջագիմելով, 1835-ին զօրավար եղաւ :

Նոյն տարին Օմմանեան զինուորութեան նորոգիչ Սուլթան Մահմուտի հրաւիրանօք և իր տէրութեան հրամանաւ արեւելք գնաց, յաւանքաւոր զինուորական հրահանքներով բարեկարգելու համար. նոյն առթիւ 1839-ին Ասորոց երկրին պատերազմին մէջ մտաւ :

Բրուսիա դառնալով Հենրիկոս իշխանին անձնապահապետ անուանեցաւ : Բայց նոյն արքայազուն իշխանին վաղահաս մահուամբը չկրցաւ երկարատեւ շարունակել իր պաշտամանը մէջ : 1856-ին մեծ սպարապետ ու փրեզերիկ Գուլիելմոս իշխանին անձնապահապետ կարգեցաւ. 1857-ին ալ ընդհանուր տեղակալ անուանեցաւ :

1859-ին Բրուսիա յօժարամիտ ու պատրաստ էր ի դաշնակցութիւն Աւստրիոյ, և այն ատենէն ինչուան Հռենոսի ափունքը տանիլ արիւնոռոգ պատերազմի մը արհաւիրքը, եթէ յանձնառու ըլլար Աւստրիա այն դաշնակից օգնականութեանը փոխարէն թող տալ Բրուսիոյ Գերմանական դաշնակցութեւն զինուորական ուժոյն գերազոյն հրամանատարն ըլլալ. բայց Աւստրիա չուզելով իր Գերմանիոյ մէջ ունեցած նախագահութիւնը նուազեցնել, միայնակ ու անօգնական մնաց իտալիոյ ու Գաղղիոյ դէմ : Այն ատեն Մովթքէ առիթ ունեցաւ Աւստրիոյ վերին հրամանատարութեան բանակետդին մէջ իբրեւ պարզ հանդիսատես մը քննել այն պատերազմին ընթացքը, և զրի վրայ առնուլ. և որ ետքը տպագրեցաւ ալ Պատերազմ իտալիոյ ի 1859 կոչուած :

1864-ին երբոր Շլէզվիկ-Հոլշթայնի խնդիրը ելաւ, Մովթքէ ընկերացաւ փրեզերիկ Կարոլոս իշխանին՝ Տանիմարքայի դէմ զրկուած բանակին հետ : Ինքը